

# WETENSCHAP EN BELEID: BETOOG VOOR EEN LAT-RELATIE

*Albert Martens*<sup>1</sup>

*“My job was simply to apply my professional tools to discover the truth for myself, without any side glances toward what might be politically desirable or possible. And so this matter was settled.”*  
*Gunnar Myrdal, An American Dilemma, 1962.*

Met deze bijdrage trachten we in te gaan op een uitnodiging die als volgt werd geformuleerd: *“Wat ons (V.S. voor de redactie van ‘Ethiek en Maatschappij’) interessant lijkt, is dat u ook een bijdrage (een soort slotbeschouwing, uitleiding) zou leveren m.b.t. uw visie op het integratiebeleid en de rol van sociaal wetenschappers daarin, temeer daar u zo’n lange ervaring heeft en ook heeft meegewerkt aan de evaluatie van het Vlaams minderhedenbeleid.”*

Na enige aarzeling en na een wat langere bezinning, bleek dat het niet zo eenvoudig was om hierop kort en bondig in te gaan. Net de zinsnede ‘temeer daar u zo’n lange ervaring heeft’ speelde mij parten. Tot waar zou ik dan moeten teruggaan? Vanaf welk moment of periode kunnen zinvolle elementen worden aangebracht om hierover relevante (en voor wie?) dingen te (ver)tellen?

Wat mij belangrijk leek is het feit dat er reeds wetenschappelijk onderzoek was rond migratie (sinds 1966 was men hiermee al bezig) vóór de electorale successen van extreemrechts bij het beleid de vraag naar wetenschappelijk onderzoek deed ontstaan. Had dit vroeger bedreven onderzoek dan ook geen banden met, of invloed op het beleid? Dit noopte mij om terug te grijpen naar de auteurs die mij toentertijd inspireerden (G. Myrdal en E.J.B. Rose) en zo vast te stellen dat, vergeleken met wat wij hier en nu kennen, er toen wél al een band tussen wetenschap en beleid aanwezig was, maar dat deze een andere vorm had.

Vervolgens doken in mijn geheugen nog andere gekende en minder gekende auteurs op die de rol en de positie van de ‘intellectuelen’ in vraag stellen (M. Weber, A. Gramsci, J. Benda), zeker wanneer deze intellectuelen door ‘het’ beleid gebruikt (en misbruikt) worden. Tenslotte rezen i.v.m. de breed maatschappelijke, sociaal-economische en politieke context waarbinnen het wetenschappelijk onderzoek tot ontwikkeling komt nog de vragen van B. Latour, I. Stengers, e.a. op.

Van het goede teveel. Naar aanleiding van deze uitdagende uitnodiging van de redactie, verscheen plots een ganse portretgalerij van denkers die zich vragen hebben gesteld over het (sociaal, economisch, politieke, enz.) nut, het belang en de rol van (het zoeken naar) de waarheid? Waarom ook niet Plato, Aristoteles, Spinoza, enz. bij deze discussie betrekken?

<sup>1</sup> Albert Martens is professor emeritus aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de KULeuven.

Heeft de ‘waarheid’, zoals door het sociaal-wetenschappelijk onderzoek wordt opgezocht en voorgesteld, enig nut voor de ‘regulering’ van de dagelijkse omgang van mensen? Stof voor een ellenlang betoog. Hoe hierin een zinvolle afbakening doorvoeren? Mijn eigen doctoraatsthesis (*25 jaar Wegwerparbeiders, 1974*) leek me een relevant startpunt te zijn, omdat hier een duidelijk maatschappelijke vraag (de impact van de aanwezigheid van arbeidsmigranten op de Belgische samenleving ten gevolge van een specifiek immigratiebeleid van de overheid) aan vooraf ging. Dit wordt in een *eerste* paragraaf behandeld.

In de jaren '80 greep vervolgens een dubbele ontwikkeling plaats: enerzijds, de vorming van netwerken tussen onderzoekers van verschillende disciplines en anderzijds de uitnodiging van ‘verlichte’ politici om het ‘vreemdelingenprobleem’ als een belangrijke politieke kwestie te behandelen en om hiervoor onderzoeksresultaten en wetenschappelijk bevindingen te gebruiken. Dit wordt in een *tweede* paragraaf beschreven.

Tenslotte stelt zich sinds het begin van de jaren negentig de vraag of (en hoe?) de wetenschap ingezet (gemobiliseerd) kan worden om de opkomst en de doorbraak van bepaalde politieke fracties en partijen die als ‘ondeugdelijk’ worden bestempeld, te verklaren. Hier duikt opnieuw de vraag naar het verband tussen wetenschap en beleid op. De nieuwe setting van deze relatie is het voorwerp van een *derde* paragraaf.

Bij het overlopen van deze drie stappen zal de lezer hopelijk een ‘mooi’ caleidoscopisch beeld krijgen van de complexe relatie tussen wetenschap en beleid, tussen de zoektocht naar de waarheid en de optimale organisatie van een samenleving, en van de moeilijk overbrugbare kloof tussen de empirische Werkelijkheid, de Waarheid en ‘Het Goede’.

## 1. Kennis is macht. Ook voor de machteloze?

Als sociaal-wetenschappelijk onderzoeker wordt men vaak geconfronteerd met de vraag naar de oorzaken van de sociale stabiliteit en van de sociale veranderingen. Wat (be)houdt het samenleven en wat verandert (in) de samenleving?

Medio jaren zestig was het ‘evident’ dat er bepaalde sociale veranderingen aan de gang waren en dat deze observeerbaar waren. Voorbeelden zijn ondermeer de dekolonisatie, migraties, een ‘onomkeerbare’ industriële ontwikkeling (fordisme), enz. De vraag in welke richting deze veranderingen zouden gaan bleef evenwel open.

Op zoek naar een thema voor een doctoraatsonderzoek leek mij het thema ‘migratie’, en meer bepaald de aanwezigheid van arbeidersmigranten in België, een arbeidssociologisch onderzoek waard. Deze arbeiders konden inderdaad worden beschouwd als de ‘neerslag’ of het resultaat van (politieke en economische) ontwikkelingen die verband hielden met derdewereldkwesties, dekolonisatie en sociale ontvoogding: met andere woorden een problematiek die in de richting van een bepaalde sociale vooruitgang zou kunnen hellen. Om het als een slogan voor te stellen: het geloof of de overtuiging dat deze sociale categorie (gastarbeiders, buitenlandse werknemers, migranten) aan de oorsprong van belangrijke (nieuwe) sociale ontwikkelingen en veranderingen stond of kon staan.

Deze overtuiging kon gestaafd worden aan de hand van gekende, historische ontwikkelingen zoals die van de arbeidersbewegingen tijdens de 19<sup>de</sup> en 20<sup>ste</sup> eeuw. Deze brede sociale bewegingen waren de bakermat van nieuwe organisaties (vakbonden, mutuali-

teiten, politieke partijen, enz.), specifieke acties (stakingen, betogingen en nieuwe vormen van een ontvoogdingstrijd) en van nieuwe theorieën en leerstelsels (historisch materialisme) (Wertheim, 1976). Kon aan die categorie werknemers ook een ‘historische’ rol worden toegekend? Was het ook mogelijk om hen als een ‘sujet historique’ (A. Tournaine) of de ‘forces vives de l’histoire’ (A. Gramsci) te beschouwen? Waarom? Hoe?

De keuze van een dergelijke onderzoeksproblematiek heeft uiteraard duidelijke ‘politieke’ connotaties, onder meer door de (impliciete) verwachting dat deze sociale categorie een niet onbelangrijke invloed zou kunnen hebben op de bestaande (sociale, economische en politieke) machtsverhoudingen. Het is ook duidelijk dat deze verwachting ingebed (‘embedded’) was in het geloof dat wie het beleid bepaalde, de ‘machthebbers’ met andere woorden, niet bereid zouden zijn hun macht met deze nieuwe (opkomende) sociale categorie te delen, tenzij ze onder druk zouden worden gezet.

In afwachting (en verwachting) van mogelijke confrontaties – zoals die naar voren kwamen in studies van andere emancipatiebewegingen – moest een onderzoeksperspectief voor dit doctoraatsonderzoek worden gezocht. Ruw geschetst kunnen in dit verband twee opties worden genomen: ofwel de studie van de betrokkenen zelf ofwel het bestuderen van de omgeving waarbinnen deze betrokkenen zullen, kunnen of moeten opereren. De eerste optie impliceert een quasi ‘antropologisch, etnologisch’ perspectief, een peiling naar het reilen en zeilen van deze mensen. Hoe ze leven, hoe ze denken, handelen, enz.. De tweede optie bekijkt hoe de omgeving, en meer bepaald een hele reeks politieke beslissingen, deze sociale categorieën hebben gemaakt wat ze nu zijn.

Deze tweede optie, de aandacht voor de omgeving en de omgevingsfactoren, vloeide ook voort uit de *veronderstelling* dat een goede kennis van het actieveld en van de strategieën van de machthebbers wezenlijk kan bijdragen tot het vergemakkelijken van de machtsomwenteling, *voorzover machtelozen zich hiervan bewust zijn en de strijd wensen aan te gaan*.

In de veronderstelling dat ‘kennis macht is’, zou een goede kennis en inschatting van de ‘tegenstrever’ van wezenlijk belang kunnen zijn voor de uitkomst van de confrontatie. En als deze kennis ook nog zou kunnen bijdragen tot een betere bewustwording van de betrokken partijen, dan is dit een niet te verwaarlozen pluspunt van de ‘wetenschap’ voor de ‘sociale vooruitgang’.

Voor dit inzicht kon zeker naar het werk van Gunnar Myrdal, *An American Dilemma* (1944) worden gegrepen. In volle oorlog (WOII) wordt een omslachtig rapport (1483 bladzijden) gepubliceerd over de situatie van de zwarte bevolking in de Verenigde Staten. De conclusie is niet mals.<sup>2</sup> Het is de blanke bevolking die medebestudeerd (de blanke bevolking wordt ook bestudeerd en blijkt wezenlijk verantwoordelijk) wordt en die een wezenlijke verantwoordelijk is voor de blijvende uitbuiting en de mogelijke

<sup>2</sup> “The American Negro problem is a problem in the heart of the American. It is there that the interracial tension has its focus. It is there that decisive struggle goes on. This is the central viewpoint of this treatise. Though our study includes economic, social, and political race relations, at bottom our problem is the moral dilemma of the American – the conflict between his moral valuations on various levels of consciousness and generality. The “American Dilemma” referred to in the title of this book, is the ever-raging conflict between, on the one hand, the valuations preserved on the general plane which we shall call the “American Creed”, where the American thinks, talks, and acts under the influence of high national and Christian precepts, and, on the other hand, the valuations on specific planes of individual and group living, where personal and local interests; economic, social, and sexual jealousies; considerations of community prestige and conformity; group prejudice against particular persons of types of people; and all sorts of miscellaneous wants, impulses, and habits dominate his outlook” (Myrdal, 1942, lxxi).

opstanden van de ‘American Negro’. Dat het State Departement inzage in het rapport wou hebben nog vóór het zou worden verspreid, is nog al evident. Maar de opdrachtgever, de Carnegie Corporation bij naam van zijn voorzitter Dr. Frederick Keppel, adviseerde Myrdal om daar niet op in te gaan.<sup>3</sup> “*The freedom of a scholar’s thought and expression, he said, was too precious a treasure to risk – even in war- the merest hint of any collusion with official authority*”, was Keppels standpunt.

Wie hetzelfde pad wou bewandelen, was gewaarschuwd. Dergelijk soort onderzoek zou bij de overheid niet ongemerkt blijven.

Een analoog onderzoek wordt ook in het Verenigd Koninkrijk in de jaren zestig opgezet. Zeven jaar lang (1962-1969) wordt een diepgaand onderzoek naar de ‘race relations’ gevoerd. De conclusies van het lijvige eindrapport (815 bladzijden) zijn analoog met die van G. Myrdal. (Rose, 1969).<sup>4</sup>

Het is in deze voetstappen dat het onderzoekswerk over het Belgische immigratiebeleid werd ingezet. Hieruit volgden een reeks consequenties:

- Een systematische analyse van de beleidsbeslissingen die volgden uit de aanwezigheid van buitenlandse werknemers
- Een duidelijke aandacht voor de (in)congruenties tussen wat de overheid verkondigde en beweerde en de concrete maatregelen die werden genomen;
- Een uitdrukkelijke focus op de vragende zijde van de arbeidsmarkt en de aanwervingstrategieën van publieke en private werkgevers.

Bij een dergelijke benadering is het verband tussen beleid en samenleving nogal duidelijk. Het overheidsbeleid wordt het onderzoeksobject zelf. Maar de vooronderstelling die de onderzoeker ten opzichte van het beleid heeft, is wel dat dit beleid dit *zeker niet* op prijs zal stellen, laat staan enig aandacht voor de onderzoeksresultaten zal hebben. Anderzijds koestert de onderzoeker wél de hoop dat bij de ‘betrokkenen’, in casu de buitenlandse werknemers en hun respectieve organisaties, die onderzoeksresultaten wel enige belangstelling zullen opwekken. Of hierdoor de ongelijkmatige machtsbalans wordt hersteld blijft ‘natuurlijk’ een open vraag.

<sup>3</sup> “Frederick Keppel read the whole manuscript as it was produced and still earlier familiarized himself with the plans and outlines. I knew he was deeply disturbed by what he learned and increasingly so as the study proceeded. Indeed, he went through an ordeal as the facts were assembled and the conclusions drawn. But never once did he retreat from the position he had taken: that I was in America to uncover the truth as I saw it and to present my findings in unabridged form to American public. There was never an attempt on his part to censor me. I remember that towards the end of my work, I received a letter from the State Department asking whether it would be possible to have a copy of my manuscript. I referred to Mr. Keppel. That it did not necessarily imply an attempt at censorship. As the Negro problem was such a grave matter in the national situation, it was indeed natural that the government should seek to draw on my findings. *But Keppel advised me politely to decline the request*, (cursief: AM) and so I did. The freedom of a scholar’s thought and expression, he said, was too precious a treasure to risk - even in war - the merest hint of any collusion with official authority” (Myrdal, xxvi).

<sup>4</sup> “But whatever the influences of their origins and cultures on their adaptation to our society, the behaviour of the British would in the end be decisive and so the main focus of our inquiry was to be on the response of the British. *British society and British policies would be the subject of inquiry* (cursief: AM) at least as much as the immigrant communities. Our study would have to be concerned with the social life of the nation” (Rose, 1969 : 2).

## 2. Weten is meten. Ook het beleid wenst te weten om te beslissen

Het valt niet te betwijfelen dat op het einde van de jaren zeventig de politieke gezagsvoerders de migrantenkwestie ‘ontdekken’. Nota’s en beleidsdocumenten van de ministers V. Anciaux (1978), R. Steyaert (1981), de oprichting van de Vlaamse Hoge Raad voor Migranten en van lokale en bovenlokale adviesraden, etc. maken duidelijk dat deze kwestie de volle aandacht van de politieke overheden krijgt. Om dit migrantenbeleid te grondvesten dient het geloofwaardig te zijn. Wetenschap kan hiertoe bijdragen (Martens & Moulaert, 1985). Er wordt dan ook wetenschappelijk onderzoekswerk besteld en gefinancierd. Verscheidene deskundigen uit zeer verschillende disciplines zoals antropologie, recht, sociale geografie, sociologie, criminologie, economie, psychologie, pedagogische wetenschappen, geneeskunde, filologie, enz., worden aangesproken om hun visie, hun metingen en andere empirische bevindingen bekend te maken (Van de Velde, 1992). Hoe ‘wetenschappelijker’ het beleid, hoe groter de kans dat dit beleid ook effectief en efficiënt zal zijn. Het wordt de doorbraak van het ‘scientific management’ in de sfeer van de politieke besluitvorming. Wetenschappers zoals M-C. Foblets, B. Hubeau, E. Roosens, C. Kesteloot, J. Vranken, J. Leman, F. Dassetto, A. Bastenier, F. Rigaux, A. Nayer, S. Feld, e.a., behoren tot de uitverkorenen (gunstelingen) die deze overheidsbestellingen genieten.

De impact van deze studies op het beleid is nogal wisselvallig. Het siert ook de overheid dat het meten van deze impact opnieuw een thema van wetenschappelijk onderzoek is geworden. (Brans et al., 2004).

Maar de ‘omzetbaarheid’ van (empirische) onderzoeksresultaten in beleid en beleidsbeslissingen is niet ‘evident’, moeilijk voorspelbaar en wisselvallig. Persoonlijk ben ik van langs om minder overtuigd dat deze vertaling zou kunnen worden verhoogd of verbeterd. Het is zeker zo dat sociaal geografen en sociologen voor het beleid nuttig zijn geweest, wanneer zij een reeks meetbare parameters aanreikten om bijvoorbeeld ‘concentratiegebieden’ van armen, vreemdelingen, deviant gedrag, enz. af te bakenen. En wanneer het beleid bepaalde territoriale zones en stadswijken van overheids gelden (Sociaal Impulsfonds-gelden bijvoorbeeld) wil voorzien, doet het er wel aan om met deze criteria en indicatoren rekening te houden.

Nochtans zou ik in dit verband twee opmerkingen willen maken:

- zelden zal de overheid de voorgestelde onderzoeksresultaten en conclusies ‘onvoorwaardelijk’ opnemen, laat staan aanvaarden en willen toepassen
- anderzijds zullen de onderzoekers, even zelden, de overheidsvragen ‘letterlijk’ kunnen overnemen en rechtstreeks en onmiddellijk in (bruikbare) onderzoeksvragen kunnen omzetten.

Met andere woorden, tussen overheid, beleid en wetenschap grijpt een vierdubbele ‘translatie’ plaats.

- Eerst moeten de *beleidsvragen* door de overheid worden bepaald en liefst zo duidelijk mogelijk. We kunnen vaststellen dat deze formuleringen meestal onduidelijk zijn of het voorwerp van vele compromissen uitmaken.
- Vervolgens moeten deze vragen in *onderzoeksvragen* (hypothesen, methoden, indicatoren, enz.) worden omgezet.

- Deze onderzoeksvragen zullen op hun beurt, slechts gedeeltelijk, door de empirische bevindingen worden beantwoord, bevestigd of gefalsificeerd, en als *onderzoeksresultaten* worden voorgesteld.
- Ten slotte zijn het die resultaten die door de opdrachtgever (in casu de overheid) al dan niet in beslissingen en *maatregelen* worden ‘omgezet’.

De kans dat tijdens die ‘omzettingen’ zaken gaan mislopen, is ontzettend groot. Tussen alle niveaus en binnen elk niveau blijft de onvoorspelbaarheid groot, heerst er een permanente onduidelijkheid en worden expliciete en impliciete compromissen afgesloten. I. Stengers en B. Latour hebben die situaties herhaaldelijk beschreven (Stengers, 1997; Latour, 1999).

Vrij beknopt geformuleerd: het wederzijdse wantrouwen en onbegrip tussen wetenschap en beleid vertaalt zich meestal in een dubbel verwijt: de wetenschappers, enerzijds, verwijten de beleidsvoerders een gebrek aan duidelijkheid in de probleemformulering, een gebrek aan ‘*politieke wil*’ in de uitvoering van de beslissingen, de beleidsvoerders daarentegen ervaren de onderzoeksresultaten als ‘(totaal) *naast de kwestie*’ of nog, dat hun bevindingen al door iedereen lang gekend zijn (het syndroom van ‘*open deuren intrappen*’).

De onderzoekers beweren dat men slechts hetgeen gemeten kan worden kan weten. Maar het beleid beweert eveneens dat de onderzoekers niet meten wat zij (het beleid) graag zouden willen weten.

Is het onbegrip dan eindeloos?

Deze toestand is volgens mijn ervaring niet hopeloos. Maar de ‘kunstgreep’ is een goede ‘wetenschap’ over de wijze waarop ‘het beleid’ functioneert en wat, op langere termijn, de overheid zou moeten weten (en meten). De ‘gelukkige wetenschapper’ is die ‘kunstenaar’ die genoeg intuïtie en verbeelding heeft om te ‘anticiperen’ op bepaalde ‘onontkoombare’ ontwikkelingen. In die zin reken ik mij tot de groep van gelukzaligen die overtuigd was dat de ontwikkeling van de etno-stratificatie (het ontstaan van een sociale gelaagdheid niet enkel op grond van economische en financiële criteria, maar ook op grond van specifieke ‘identiteiten’ zoals gender, nationale of etnische herkomst, enz.) van de arbeidsmarkt in de toekomst een belangrijke politieke issue zou worden. Meteen zou de bouw van wetenschappelijke kennis hierover aan belang winnen. Wie in staat zou zijn om adequate meetinstrumenten hiervoor te ontwikkelen zou enige successen kunnen verhoppen. Dit is en blijft evenwel een gok. Doch zonder doorzettingsvermogen zal een eventueel succes nooit worden behaald. De charme van de relatie tussen wetenschap en beleid rust precies in die onvoorspelbaarheid.

Dat die onvoorspelbaarheid ‘oeverloos’ kan zijn bewijst het laatste Vlaamse Regeerakkoord 2004-2009. Alhoewel uitdrukkelijk word verwezen naar het rapport over de evaluatie van het Vlaamse minderhedenbeleid (1996-2002) (Deel 6, p. 28), waarin uitdrukkelijk in geschreven staat dat de systematische coördinatie, opvolging en evaluatie van het Vlaams minderhedenbeleid veel meer aandacht moet krijgen (Verhoeven e.a. 2003: 150), werd het minderhedenbeleid over drie ministers ‘uitgesmeerd’ (Vervotte, Van Brempt en Keulen). Wie de coördinerende minister zou kunnen zijn, is nu pas, na uitdrukkelijke vraag vanuit het ‘veld’, geweten. Meteen wordt het eerste van de tien prioritaire aandachtspunten die door de onderzoekers werden voorgesteld, genadeloos uitgesteld, zoniet gekelderd.

### 3. **Grenzen en onmogelijkheden van de Wetenschap. De wetenschap als dam tegen dromen, fantasmen en sprookjes of het drama van de boekhandelaar?**

Wie een boekhandel binnen stapt heeft behoefte aan een draad van Ariadne. Alles wat zijn verbeelding kan bedenken is er te vinden: reisverhalen en –gidsen, romans, poëzie, sproken, handboeken, levensverhalen, geschiedenis, keukenrecepten en eetgewoonten, wijsbegeerte, wiskunde, recht, economie, enz. Zowel Roodkapje en de wolf, Assepoester, ‘De duizend-en-één-nachten’, Gulliver’s reizen als de levensverhalen van Boeddha, Mohammed, Christus of Jan Breydel, evangeliën en apocriefe...

Hoe in al deze geschriften een onderscheid brengen? Waar moeten werken over geneeskunde, ‘alternatieve’ geneeskunde, kwakzalverij en charlatanerie worden ondergebracht? geschiedenis en negationismen? scheikunde en alchemie?

Waar ligt de grens tussen sprookjes en levensverhalen over mensen die duizend jaar geleden hebben geleefd?

Waarschijnlijk hebben de boekhandelaar, de bibliothecaris en de archivariissen geleerd hoe zij een geschrift op één bepaalde plaats moeten stapelen. Waarschijnlijk hebben zij geleerd, zoals wij allen, dat Assepoester niet dezelfde waarheidsgehalte heeft als Christus of Napoleon. Hoe en op welke leeftijd men hierin een onderscheid leert maken, is eveneens een cruciale vraag.

De vraag waarmee we hier worden geconfronteerd is wel die van het onderscheid tussen wetenschap en niet-wetenschap, tussen beleid en een zaak die met het beleid niets te maken heeft. Deze afgrenzing is steeds moeilijk.

Niets belet de politicus sprookjes en andere hersenschimmen in zijn programma op te nemen. Als hij/zij een meerderheid hiervoor kan winnen, zullen de andere politici daarmee moeten rekening houden, of moeten zij tijdens publieke debatten, interpellaties, parlementaire vragen enz. dergelijk discours aanhoren. Wat besproken kan en moet worden is een kwestie van meerderheid. De omvang van de achterban die de politicus in staat is te mobiliseren, bepaalt wat besproken moet en zal worden.

Het wetenschapsbedrijf draait nochtans op een ander ‘register’. Een ‘meerderheid’ is van weinig tel, want hier worden andere parameters gehanteerd, zoals: geldigheid, betrouwbaarheid, representativiteit, replicerbaarheid, enz. Zo bestaat er nog steeds een onderscheid tussen een universiteit en een parlement. Maar hoelang nog?

De laatste tijden beweren wetenschappers bijvoorbeeld dat zij in staat zijn kennis aan te brengen over verschillende aspecten van extreemrechtse ontwikkelingen (Billiet, Swyngedouw, ISPO, e.a.). Hiervoor voeren zij meerdere metingen uit, met geldige en betrouwbare meetinstrumenten.

Persoonlijk blijf ik echter de mening toegedaan dat dit weinig aarde aan de dijk brengt om als wetenschapper de ontwikkelingen van die stromingen in kaart te brengen.

Bij wijze van boutade: wanneer het federaal Wetenschapsbeleid een onderzoeksprogramma zou opzetten om de sporen van Roodkapje (Blauwbaard, Baekeland...) in de Belgische bossen te onderzoeken, dan kunnen meerdere wetenschappelijk instellingen zich hiervoor kandidaat stellen. De vraag rijst nochtans wat met de onderzoeksresultaten kan worden gedaan. Grosso modo verwachten we de volgende uitkomsten:

- er zijn geen sporen teruggevonden EN Roodkapje blijkt nog steeds een sprookje te zijn, zeker wat de Belgische bossen betreft;

- er zijn geen sporen teruggevonden, MAAR, als men het nog verder zou kunnen onderzoeken (en dus financieren), zou het misschien wél mogelijk zijn dat sporen kunnen worden teruggevonden<sup>5</sup>
- dit onderzoek is een complete nonsens, maar die onderzoeksgelden kunnen best worden gebruikt om andere zaken te onderzoeken zoals bijvoorbeeld de rol en het impact van sprookjes op het stemgedrag, op de politieke besluitvorming, enz. In zijn onderzoeksvragen moet de onderzoeker dan wel tal van sprookjes en andere verhalen opnemen. Vraag is wel of de opdrachtgever dergelijke onderzoeksformulering kan aanvaarden en wat hij met deze resultaten kan aanvangen.

Onderzoek van en over extreemrechtse thema's heeft hiermee veel te maken. Menig publiek opinieonderzoeken worden volgepakt met sprookjesverhalen (van het genre "Wat men denkt over de volgende beweringen: "eigen volk eerst", "wat we zelf doen; doen we beter", "de superioriteit van de blanke beschaving",..."), of nog met vragen die situaties verzinnen die de betrokken geïnterviewde nooit gekend heeft, of hierover geen enkele verantwoordelijkheid draagt (van het genre: "vindt gij dat er hier (te) veel vluchtelingen rond lopen?", "is het 'salon' niet te klein geworden?"...<sup>6</sup>

Nochtans moeten politici en onderzoekers bewust worden van het feit dat hoe vaker sprookjes op een 'wetenschappelijke wijze' worden bevraagd en onderzocht, hoe groter hun 'waarheidsgehalte' wordt.

In Duitsland werden voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog tal van laboratoria ingezet en gefinancierd om 'Ariërs' te ontdekken. Het valt niet te betwijfelen dat hierover belangrijke wetenschappelijke rapporten werden gepubliceerd, congressen georganiseerd en wetenschappers gehonoreerd.

Sindsdien zijn mensen op de maan gaan lopen. Waarom en op welke gronden kon men toen niet beweren dat de ontdekking van de Ariër en het 'maanlopen' 'even waar' konden zijn of worden. Zowel voor het beleid als voor de wetenschap blijft het onderscheid moeilijk te maken. Een zaak van intuïtie of van geloof?

Dat onderzoekers die dergelijke sprookjes in hun vragenlijsten opnemen enkele methodologische problemen ervaren met de geldigheid en de betrouwbaarheid van de meetresultaten en dit ook erkennen, verandert weinig aan de zaak (Billiet, 1994; Heerwegh, e.a., 2005). Hoe meer dit soort uitspraken 'wetenschappelijk' worden bevraagd, hoe meer zij ook als 'evident' en 'waar' overkomen.

Bovendien moet men zich toch de vraag stellen hoe de geïnterviewden dergelijke vragen 'ontvangen'. Het is zeker niet uitgesloten om hiervoor twee scenario's te bedenken bij degene die stellingen geneigd zijn: ofwel durven zij niet antwoorden dat zij die stellingen delen en verdringen zij nog verder die 'onfatsoenlijke' uitspraken met een negatief antwoord, ofwel integendeel beamen zij ronduit die uitspraken, omdat die in een 'wetenschappelijke' bevraging aan bod komen en dus als 'fatsoenlijk' overkomen.

<sup>5</sup> De lezing van het dagboek van C. Columbus is hier bijzonder relevant. Tijdens zijn eerste en tweede reis om China (Indië) langs het westen te bereiken, heeft hij geen 'merkwaardige' dingen gevonden die de Spaanse Vorsten, de hogere clerus en mogelijke handelaars zouden kunnen bekoren. Zijn dagboek en andere geschriften naar en voor Vorst en Clerus staan nochtans bol van beloften over het vinden van goud, specerijen, zelden houtsoorten, edelstenen, en over de uitdrukkelijke wens van de 'Indianen' om het christelijke geloof te omhelzen. Dit alles zou zeker kunnen worden bereikt, wanneer Vorst en Clerus bereid zouden zijn om de volgende expedities te bekostigen... (Colomb, 1492-1493/1991).



Deze ambivalentie wordt nog eens door de onderzoekers zelf bevestigd.<sup>7</sup> Maar intussen is het kwaad wel geschied.

Een bijkomende moeilijkheid in dit debat is het feit dat vanuit de wetenschapsleer be- weerd wordt dat de ‘wetenschappelijke waarheid’ slechts wordt benaderd en bekomen, wanneer de ‘onderzoeksubjecten’ ook als ‘subjecten’ bij het onderzoek worden betrok- ken en het verloop van het onderzoek mede kunnen bepalen.<sup>8</sup> Met andere woorden, dit zou willen zeggen dat om de aanhangers van extreemrechtse verhalen en hun respectie- ve woordvoerders op een objectieve wijze ‘in kaart te brengen’, deze laatste ook bij en in het onderzoek zouden moeten betrokken worden, zoals seropositieven bij het aids- onderzoek ook dienen te worden betrokken. Maar het gaat hier om een fundamenteel verschil. Die laatste redenering kan naar mijn mening opgaan, als de betrokkenheid van seropositieven alleen dient om aids te bestrijden maar zeker niet om de ziekte nog ver- der verspreiden. De tussenkomst van de subjecten wordt maar aanvaard voor zover zij als ‘slachtoffers’ op zoek naar hulp en genezing worden beschouwd. Het zou ‘sociaal’ (en ethisch) moeilijk aanvaardbaar zijn om ze te betrekken voor een optimale ziektever- spreiding.

Daarom is de ‘democratische’ behandeling van extreemrechts door de wetenschappers nonsensikaal en (dus) onaantvaardbaar. Als men overtuigd is van het feit dat, enerzijds,

<sup>6</sup> Hierbij enkele voorbeelden van vragen die in vragenlijsten van publiek opinieonderzoeken aan bod komen:

“Nu volgen nog enkele uitspraken die men wel eens hoort...(U kunt antwoorden met helemaal eens, eerder eens, noch eens noch oneens, eerder oneens, helemaal oneens):  
Het contact met vreemde volkeren is vaak zeer boeiend en verrijkend

...

Alles samen genomen is het blanke ras superieur aan andere rassen

We moeten er op toezien dat wij ons volk zuiver houden en vermenging met andere volken tegengaan

....

“Meent U dat de overheid sommige vreemdelingen naar hun land moet terugsturen of meent U van niet,

Ja

Neen

“Welke vreemdelingen zou men best terugsturen?

“Ik zal nu een aantal maatregelen opnoemen die de overheid zou kunnen nemen i.v.m. de vreemdelingen.

Wilt U bij elk zeggen of U dat goedkeurt (1), niet goedkeurt of afkeurt (2), ofwel afkeurt (3).

Aan de buitenlanders die hier werken dezelfde sociale voorzieningen toekennen als aan de Belgen

Het aantal vreemdelingen per gemeente beperken

De vreemdelingen toelaten om in overheidsdiensten te werken

Meer steun verlenen aan instellingen die zich met de opvang van migrantenjongeren bezig houden

...

Strenger dan nu optreden tegen buitenlandse jongeren die kleine misdrijven plegen

...

De Islam financieel steunen voor het bouwen en inrichten van moskeeën”

(Billiet, Carton, Huys, 1990, (Bijlage 1, 16-17); alsook Billiet, Meerman, 2004; )

Of nog andere vragen gebaseerd op de volgende uitspraken:

De gastarbeiders komen hier profiteren van de sociale zekerheid

Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen

Gastarbeiders zijn een gevaar voor de tewerkstelling

....

België had eigenlijk nooit gastarbeiders binnen mogen

...

Ik ben trots op mijn eigen volk

In ons land zijn de gewoonten en gebruiken beter dan in de meeste landen”

(Billiet, 1992)

extremrechtse doctrines sprookjesverhalen zijn, en anderzijds, de uitvoering van extreemrechtse programma's op termijn de democratie aantast en vernielt, dan moeten wetenschappers afzien van elke 'wetenschappelijke behandeling' van deze 'zaak'. Elke dergelijke behandeling zal de zaak nog versterken.

#### 4. "La trahison des clercs". Altijd opnieuw, en nog steeds, meer dan ooit?

In 1927 verscheen van Julien Benda's hand een wonderlijk boekje met als titel 'La trahison des clercs'. De term 'clercs' gebruikt hij om het soort mensen te duiden die op zoek gaan naar universele waarden, met name de rechtvaardigheid, de waarheid en de rede (justice, vérité, raison). De rede is de meest transcendente waarde omdat zij ons in staat stelt een onderscheid te maken tussen waarheid en vergissing (vérité et erreur) en tussen rechtvaardigheid en onrecht.<sup>9</sup>

Maar wie de rede toegewijd is, met andere woorden de wetenschapper (le clerc), is vaak meer geneigd machthebbers te vleien dan de waarheid en de gerechtigheid te ontdekken. In de inleiding van de nieuwe uitgave van 1946 schrijft hij het volgende:

*"Depuis vingt ans qu'a paru l'ouvrage que je réédite aujourd'hui, la thèse que j'y soutenais – à savoir que les hommes dont la fonction est de défendre les valeurs éternelles et désintéressées, comme la justice et la raison, et que j'appelle les clercs, ont trahi cette fonction au profit d'intérêts pratiques – m'apparaît, comme à maintes personnes qui me demandent cette réimpression, rien n'avoir perdu de sa vérité, bien au contraire"* (Benda, 1975: 41).

<sup>7</sup> « Door manipulatie van de vraagverwoording kan een minderheid voorstanders van gemeentelijk migrantenstemrecht ombuigen tot een meerderheid. Gebruik van een interviewer (i.p.v. enquête zonder interviewer AM) doet het aandeel voorstanders op zijn beurt significant stijgen, wat aan sociale wenselijkheid geweten kan worden. (blz. 286)...

« In handen van politieke groeperingen die naar een « maatschappelijke basis » voor hun stelling zoeken, kunnen peilingen *misbruikt* (onze cursivering) worden om hun eigen standpunten te legitimeren op een "wetenschappelijke" basis. Vandaar ook de taak van sociale wetenschappers, en van survey-methodologen in het bijzonder, om opiniepeilingen met een voldoende kritische blik te blijven benaderen (blz. 206).

<sup>8</sup> "J'oserai donc conclure que, dans ce cas, ce que j'ai appelé les exigences de la démocratie ne sont pas seulement partie prenante de la fiabilité des savoirs scientifiques mais interviennent au niveau de leur possibilité même. Aucun savoir digne de ce nom ne peut se construire à propos des humains (en tant qu'humains pensants et agissants) si sont absents les groupes réels dont ce savoir nécessiterait l'existence, groupes habitant leurs membres à construire à propos de leur propre pratique un point de vue, des obligations et des exigences. (...)

Je l'ai affirmé déjà, nos sociétés modernes ont les sciences qu'elles méritent, que mérite la manière dont elles affirment le défi de la démocratie. Les liens multiples et incontrôlés qui prévalent aujourd'hui témoignent de ce que nous sommes bien loin du compte. Mais cela nous le savions déjà. En revanche, ce que, peut-être j'ai contribué à rappeler (...), c'est que l'aventure que l'on appelle « rationalité » a elle-même partie liée avec cette intervention politique que nous appelons « démocratie »" (Stengers, 1997: 88-89).

<sup>9</sup> "Sans raison, il n'y a pas de vérité. Sans raison ni vérité, il n'est pas de justice. Sans raison, il n'est pas non plus de beauté. Le classicisme est une intégration." (Benda, 1975: 23)

In het derde hoofdstuk dat op specifieke wijze ingaat op het verraad van de ‘clerus’, tracht hij na te gaan hoe en waarom dit gebeurt:

« 1° *Les clercs adoptent les passions politiques* (hier vermeldt hij bijvoorbeeld : patriotisme, xénofobie, fanatismen, nationalismen, )

« 2° *Ils font rentrer leurs passions politiques dans leur activité de clercs* (ze wensen dat hun werk voor politieke gezagvoerders en totalitaire regimes (zoals het fascisme) nuttig zou zijn. )

« 3° *Les clercs font le jeu des passions politiques par leur doctrines* (Ze zien af van het universalisme door de verheerlijking van de natie, de ras, ‘blut und boden’, de taalsuperioriteit van het Frans of het Duits, alsook de verheerlijking van de macht, het geweld, het verknechten van de ethiek aan de politieke macht, de verheerlijking van de moed (courage), trots en eer, onverdraagzaamheid, (le romantisme du mépris) ...)

Het is zeker dat Benda’s denken voornamelijk zijn oorsprong vindt in de opkomst van extreemrechtse stellingen tijdens de periode 1920-1940 (Maurras, Barrès, fascisme, nazisme...). Doch bij een nadere lezing is het zeer ontnuchterend. Het helpt de hedendaagse wetenschapper te begrijpen hoe bij de aanvang van de twintigste eeuw wetenschap en politiek zo sterke verbanden hebben gesmeed zoals nooit tevoren. De wederzijdse afhankelijkheid van die beide leefwerelden is een onomkeerbare (r)evolutie geworden.

## 5. Bij wijze van besluit

Na deze uitwijdingen moet de lezer hopelijk kunnen begrijpen waarom een eenvoudig antwoord op de vraag over de bijdrage van de wetenschap voor het integratiebeleid zo moeilijk te vinden is. Dat er een band tussen beide bestaat is overduidelijk. Dat zij elkaar kunnen beïnvloeden is even waar en waarneembaar. Dat zij onmogelijke en weinig realistische wederzijdse verwachtingen koesteren, is echter de werkelijkheid.

Maar uit ervaring heb ik geleerd dat er toch enkele bakens terug te vinden zijn, die ons kunnen helpen om het ergste te voorkomen en om de onredelijkheid in te perken. Hoe graag politici, pers en publiek het zouden willen, niet om het even wat kan wetenschappelijk worden benaderd en onderzocht. In deze materie bestaan ook grenzen. Deze worden onder meer bepaald door de intuïtie van de onderzoeker en het geloof in bepaald ethische normen. In dit artikel hebben we enkele hiervan behandeld, ook met concrete voorbeelden, zodat de lezer de complexiteit van de relatie tussen wetenschap en beleid beter kan aanvoelen.

## Literatuur

- ANCIAUX V. (1978), *Nota aan de Ministerraad : betreft het Beleid inzake Immigratie ; 5 mei 1978*
- BENDA J. (1927, 1958, 1975), *La trahison des clercs*, Bernard Grasset, Paris
- BILLIET J. (1992), Subjectieve deprivatie, gevoeligheid voor het migrantenprobleem en potentieel stemgedrag van de Vlamingen voor 24 november 1991. *Bulletin nr. 1992/42 van het Centrum voor Dataverzameling en Analyse*, Sociologisch onderzoeksinstituut, Leuven
- BILLIET J. (1994), *Het meten van ethnocentrisme in verkiezingsonderzoek. Drie methodologische opmerkingen over de noodzaak van gebalanceerde schalen*, ISPO, Leuven
- BILLIET J., CARTON A., HUYS R. (1990), *Onbekend of onbemind? een sociologisch onderzoek naar de houding van de Belgen tegenover de migranten*, Sociologisch onderzoeksinstituut, Leuven
- BILLIET J., MEIREMAN K (2004), *Immigratie en asiel. De opvattingen van Belgen in het Europees Sociaal Survey*, Departement Sociologie, Leuven
- BRANS M. ET AL. (2004), *Recherche et politiques publiques: le cas de l'immigration en Belgique. Onderzoek en beleid: de gevalstudie van immigratie in België*, Academia Press, Gent
- COLOMB C. *La découverte de l'Amérique. Vol. I Journal de bord. 1492-1493. Vol. II. Relations de voyage 1493-1504*, La Découverte, Paris
- GRAMSCI A. (1974, 1990), *Cahiers de prison. Cahiers 14, 15, 16, 17 et 18*, Gallimard, Paris
- HEERWEGH D., BILLIET J., LOOSVELDT G. (2005), Opinions op bestelling? Een experimenteel onderzoek naar het effect van de vraagverwoording en sociale wenselijkheid op de proportie voor- en tegenstanders van gemeentelijk migrantenstembrecht. *Tijdschrift voor Sociologie* (26), 2005/3 (189-208; 286)
- LATOUR B. (1999), *Politiques de la nature. Comment faire entrer les sciences en démocratie*, La découverte, Paris
- MARTENS A. (1974), *25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945*, Sociologisch onderzoeksinstituut, Leuven
- MARTENS A, MOULAERT, F.(red.) (1985), *Buitenlandse minderheden in Vlaanderen-België. Wetenschappelijke inzichten en overheidsbeleid*, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen
- MYRDAL G. (1944, 1962), *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*, Harper & Row Publishers, New York
- ROSE E.J.B. (1969), *Colour and Citizenship. A report on British Race Relations*. Institute of Race Relations, Oxford University Press, London

- STENGERS I. (1997), *Sciences et pouvoir. Faut-il en avoir peur?*, Editions Labor, Bruxelles
- STEYAERT R. (1981), *Voorstel tot migrantenbeleid. Ontwerp beleidsnota*
- VERHOEVEN H., ANTHIERENS J., NEUDT D., MARTENS A. (2003), *Het Vlaams minderhedenbeleid gewikt en gewogen. Evaluatie van het Vlaams minderhedenbeleid (1996-2002)*. Rapport voor de Vlaamse Regering, Katholieke Universiteit, Leuven
- VAN DE VELDE V., RAMAKERS J., MARTENS A. (1992), *De caleidoscoop van het migrantenonderzoek. Een stand van zaken*, HIVA, Leuven
- VRANKEN J., TIMMERMAN C., VAN DER HEYDEN K. (red) (2001), *Komende generaties. Wat weten we (niet) over allochtonen in Vlaanderen*, Acco, Leuven
- WERTHEIM W.F. (1976), *De lange mars der emancipatie*. (Herziene druk van 'Evolutie en Revolutie'), Van Gennep, Amsterdam